

KURAT, Akdes Nimet, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerinin Raporları*. T.K.A.E. Yayınları: 23, Seri: III-Sayı: B3, 92 s., 8 resim, Ankara 1966. 250 Krş.

Eser adından da ilk anda anlaşılacağı gibi, I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de vazife görmüş olan Alman generallerinin yazmış oldukları raporların tercümesidir. Biz burada eserin aslı ile tercümesinin mukayesini yapmaktan ziyade elimizdeki bu Türkçe tercümeyle esas olarak tanıtacağız.

Mütercim esere yazmış olduğu Giriş’te (7-16) “Birinci Dünya Savaşı’na bağlı problemlerin birçoğu hâlâ lâıkiyle araştırılmış ve aydınlatılmış değildir” diye başlayarak bunların başında “Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’na katılması”nın geldiğini söylemektedir ki bu görüş şüphesiz doğrudur. Bu noktadan hareket edilince elimizdeki bu küçük eserin nasıl büyük bir boşluğu doldurduğu, ileride I. Dünya Savaşı’nda Türk-Alman münasebetleri, Türkiye’nin yenilmesi, v.b. meseleler üzerinde araştırma yapmak isteyenler için birinci elden bir kaynak olduğu açıkça anlaşılır. Giriş’te ayrıca, I. Dünya Savaşı’nda Türk cephelemlerindeki savaşımlara ait Türkçe ve yabancı dillerde birçok tedkikler yapıldığından bahisle bunların belli başlıları kaydedilmektedir. Fakat mütercimnin amacı I. Dünya Harbi’ne ait bir bibliyografya denemesine girişmek olmadığından burada bütün bibliyografyanın gösterilmemiş olması tabiidir.

Raporlar; I. Türk Ordusunun Bugünkü Durumu, Liman von Sanders, Bandırma, 13 Aralık 1917, (s. 17-25); II. 1914/1918 Dünya Savaşında Türk Askerî Hareketlerinin Kısaca Tasviri, Bronsart von Schellendorf (s. 26-36); III. Türkiye’nin Yıkılmasının Sebepleri, Hans von Seeckt (4 Kasım 1918’de Karadeniz’de yazılmıştır), (s. 37-75); IV. Türkiye’nin Askerî Çöküntüsünün Sebepleri, Liman von Sanders, 27 Mart 1919, (ss. 75-87) ayrı ayrı şahıslar tarafından farklı zamanlarda kaleme alınmış olup, birbirinin devamı veya tamamlayıcısı mahiyetinde değildir. Muhteviyat itibarıyla de birbirlerinden farklı görüşler öne

sürülmektedir. Raporların yazarları her ne kadar asker ve raporlar da askerî yenilgi veya çöküntünün sebeplerini izah etme iddiasında ise de Türkiye'nin I. Dünya Harbi esnasındaki askerî vaziyetinden başka içtimai, iktisadî ve idarî durumu hakkında da bilgi vermektedirler. Raporları incelemek ve mütercimim de Giriş'te belirttiği gibi "Harbin iç yüzünden tedkiki için önemli" olan arşiv malzemesini kullanarak meseleyi askerî yönden izah etmek şüphesiz harp tarihçilerinin vazifesidir. Biz burada askerî çöküntünün sebeplerini tahlil etmekten daha ziyade eserin hacmi nisbetinde tanıtmasını yapacak ve bu gün de aynı ehemmiyetini muhafaza etmekte olan içtimai yaralarımıza Türk idareci ve aydınlarının dikkatini çekeceğiz. Raporlarda yazılanlar her ne kadar generallerin şahsî görüşleri ise de gerçek payını da hesaba katmak lâzımdır.

I- Türk Ordusunun Bugünkü Durumu, (Liman von Sanders, Bandırma, 13 Aralık 1917).

"Başarısızlıkla neticelenen birçok tedbir yüzünden" kıtaların mevcudunun azaldığı ve harp kabiliyeti bakımından da Türk ordusunun aşağı bir seviyeye düştüğü görüşü ileri sürülerek kabahat daha başlangıçta "tedbir"leri alanlara yükletilmektedir (s. 17). Hemen sonra askerî mevcuduna geçilerek, Türk ordusunun muhtelif cephelerde savaşması dolayısıyla çok kayıp verdiği ve savaşın verdirdiği kayıptan daha çok "yanlış tedbir"lerin bunda en mühim rolü oynadığı belirtilmekte, "halbuki iyi düşünülmüş olsaydı pek alâ kayıpların önü alınabilirdi" (s. 18) denilmektedir. Bu yanlış tedbir ve yersiz hareketler yanında; 1914 Aralık ve 1915 Ocak aylarında yapılan Kafkas Seferi, 1916 yazı başlarında III. Ordunun Ruslara taarruzu, 1916 yazında II. Ordunun yığınak yaparak taarruza geçmesi, XIII. Kolordu'nun 1916 yazı ve 1917 kışındaki İran hareketi, 1916 Ağustos'unda Mısır'ın fethi için Süveyş'te girişilen hareket ve asker kaçakları sayılmaktadır. Bu askerî hareketlerin yanlış veya hatalı olup olmadığını inceleyip karar vermek şüphesiz kurmayların işidir. General Liman von Sanders'in verdiği rakama göre o zaman Türk ordusunda 300.000 kadar asker kaçağı vardı. Bunu önlemek için girişilen askerî takibat yanında, kaçak çetelerinin yaptığı gayri kanunî hareket ve davranışlar da millî bünyede çok yıpratıcı bir tesir icra etmiş olmalıdır.

Liman von Sanders yenilginin bir sebebinin de cephe hattının uzun olması olduğunu söylemekte (s. 22) ve bunu müdafaa edecek yeter

sayıda askerin mevcut olmayıp, orduların mevcudunun da çok düştüğü belirtilmektedir (s. 22).

“Harp Kabiliyetinin gerileyişi” başlığı altında “Türk askeri, bil-hassa Anadolu lular, çok üstün bir vasıftadırlar. Bu askerle, iyi bakım ve iyi yedirip içirme, esaslı talim ve terbiye, sakin ve emin kumanda ile en büyük başarılar elde edilebilir.” “Türk askeri kendisine karşı muamelede muayyen bir dikkat ve ihtimam ve sebat ister... O zaman böyle bir asker ile her şey elde edilebilir” sözleriyle Türk askerinin özelliklerini sayarken, “Türk ordusunun birçok kısmında harp kudretinin düşmesindeki başlıca sebep, Türk başkumandanlığınca tatbik edilen yersiz (yanlış) tedbirlerden ileri gelmiştir.” diyerek fikrini açıkça ifade etmektedir.

II- 1914/1918 Dünya Savaşında Türk Askerî Hareketlerinin Kısaca Tasviri, von Bronsart, İstanbul, 15.12.1917.

Bronsart von Schellendorf “Balkan Harbi’ndeki büyük kayıplar neticesinde meydana gelen âfetin tesiriyle mânen ve maddeten ölmekte olan bir ordu, münfesih olan bir zabıt zümresi, henüz her tarafta tanınmamış devlet otoritesi ve yeknesaklığı temin edememiş devlet organları, her mevkide henüz yeter derecede tecrübesi olmıyan yeni şahıslar” a mukabil yenilmesi lâzım gelen meseleleri de “askere çağırılacakların bir listesinin yapılması, seferberlik için her şeyin, birkaç ay zarfında, yeni baştan tertip ve tanzim edilmesi, askerî hizmetten kurtulmak için tatbik edilen birçok istisnalar, tahsillilerin ve zenginlerin bedel ödemek suretiyle askerlikten kurtulabilmeleri, askere celbedilirken önlenmesi mümkün olmıyan rüşvet vermek âdeti, kütle halinde asker kaçakları ... v.b.” derin kökler salmış bir takım zor engeller olarak vasıflamakta ve yeni bir ordu ve devleti bekleyen esas vazifelerin bunlar olduğunu ifade ile 1914 yılı başlarındaki umumî vaziyeti kısaca anlatmaktadır (s. 26-27). Türkiye’nin coğrafî şartları ve münakale imkânlarından bahs ile askerin bir cepheden diğerine sevkini de kaçaklar yüzünden kaybolmuş bir muharebe olduğunu ilâve eden von Bronsart, Liman von Sanders’in hilâfına “Enver Paşa’nın dur bilmeyen faaliyeti ve gayreti sayesinde ki, Türk ordusunun yıkılmasının şimdiye kadar önü alınmıştır” (s. 28), diyerek onun da birçok muhalifleri olduğunu ifade etmekte ve “... Enver Paşa’nın gerek Türklere ve gerekse Almanlardan birçok muhalifi vardı ve bunlar onun yerine daha yumuşak birinin getirilmesi için Enver’i düşürmeğe ça-

hşıyorlardı” sözleriyle yanlış tedbir ve idareden hiç bahsetmemektedir. Enver Paşa’yı çekemiyen insanların ondan daha dirayetli ve kabiliyetli olmadıklarını da ilâve eden von Bronsart “Fakat bahis konusu olan kimselerden hiç biri hiçbir veçhile onun yerine lâıyk değildir. Türkiye’de onun gibi çalışkan, gayretli ve teşkilâtçı olan başka hiçbir kimse yoktur; üstelik (Enver Paşa) içten kanaat getirmek suretiyle Alman dostudur” (s. 28) diyerek, esas maksadını ortaya koymaktadır. Giriş’te müterciminde belirttiği gibi o devirde kuvvetli şahıslar elbette vardı. Bunu sonraki hadiseler de isbat etmiştir. Fakat, esas Alman dostluğu olunca vaziyet elbette değişir.

Daha sonra “Husûsî Esaslar”a geçen von Bronsart o zamanki ahvali kısaca anlatmakta ve netice olarak Almanya’nın Türkiye’yi destekle neğe devam etmesi lâzım geldiği kanaatını izhar etmektedir (s. 36).

III- Türkiye’nin Yıkılmasının Sebepleri, General von Seeckt, 4 Kasım 1918’de Karadeniz’de yazılmıştır.

General Hans von Seeckt’in raporu en tafsilâtlı ve askerî meselelerle ilgili olduğu kadar içtimaî yaralara da diğerlerinden daha fazla temas edenidir.

Von Seeckt daha başlangıçta (s. 37) “Türkiye’nin kaderi Almanya’nın kaderine tâbi olduğu cihetle, Almanya’nın yenilgisi Türkiye’yi de aynı akıbete maruz bıraktı” dedikten sonra, Türkiye’nin yıkılışının sebeplerinin de kendiliğinden böylece ortadan kalkmış olduğunu kabul ederek, baş sorumlu olarak Almanya’yı kabul etmekte ve Türkiye’ye sorulacak tek şeyin “nasıl oldu da savaşın sonunda, savaş halkasının en zayıf noktalarından birini teşkil etti?” sorusu olduğunu söylemektedir.

Müteakiben çöküntünün iç ve dış sebeplerine geçen von Seeckt bazı meselelerde gayet yerinde teşhislerde bulunmaktadır. Bu teşhisler bu gün bile değerini muhafaza etmektedir. Çöküntünün iç sebepleri arasında von Seeckt şu noktalar üzerinde duruyor.

1. Merkezî idare ve iradenin yokluğu.
2. Ferdî rekabet.
3. “Harp zamanında hâkim bir kast (zümre) olan Komite (İttihat ve Terakkî Cemiyeti); başlangıçta şüphesiz bir mefkûre sahibi (idealist), mamafih kısmen bazı karanlık maksadları olan, kimselerden

teşekkül eden bu komite (sonraları) bir kâr müessesesi haline gelmişti: (von Seeckt'in bu iddiası manidar olup, en sonda söylenebilecek böyle bir fikrin çok sağlam vesikalarla tevsiki gerekmektedir. Mamafih böyle harp zamanlarında fırsattan istifade etmek isteyeceklerin olacağı şüphesizdir. Fakat yine kendi ifadesiyle: "Enver, şayet serbest kalsaydı herşeyi yapmağa muktedir olurdu; fakat onun (eli-kolu) bağlı idi ve hiçbir şey yapamazdı. Talât'ın keskin feraseti ve enerjisi, söylenen aynı çamur unsurlar dolayısıyla, tesirsiz kalıyordu. Böylece müşterek bir hareket ve faaliyetle memleketi bir arada tutmak imkânını haiz olan bu iki yegâne şahsiyetin (şu veya bu tarzda) elleri ve kolları bağlı idi" diyerek, bu menfaatperestlerin hiç olmazsa Parti'nin en üst kademesini teşkil edenler olmadığını açıklamaktadır.)

4. Ordunun siyasete karışması: "Parti siyasetinin idaredeki tesirinden daha fena bir husus da ordunun kendini siyasete kaptırması olması idi" (s. 42).

5. Harp ihtiyaçlarının tedarikinde gayri meşru kazanç yoluna gidilmesi: "Bütün bu işlerin arkasında hemen hemen daima büyük bir nüfuz sahibi olan askerî levâzım-ı umumî Reisi İsmail Hakkı (Topal İsmail Hakkı Paşa) bulunmakta idi" (s. 42).

6. Türkçülük cereyanı: "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden orduya geçen başka ve çok tehlikeli bir cereyan vardır. Bu cereyan büyük Türkçülük idealidir."

Rapor sahibi Türkçülük idealini zararlı gösterirken, Cemal Paşa'nın Arabistan'da bu siyasetle hareketinin Arapların ayrılmasını intaç ettiğini söylüyor ki; Osmanlı idaresindeki gayri Türk azınlık milliyetçiliğinin temelleri çok daha eski olup, ta Büyük Fransız İhtilâli'ne kadar gitmektedir. Daha önce ayrılan Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ'ı düşünecek olursak, bunların da Türkçülük cereyanının tesiriyle ayrılmış olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki, böyle bir husus o devirlerde yok idi. Bilâkis Türkçülük bunlara karşı bir reaksiyon olarak doğmuştur. Rapor sahibi daha sonra "... Alman tesiri ve Alman faaliyetine her yerde (belli) bir sınır konmuştur. (Bu münasebetle) yeniden Enver'in (bu baktaki) davranışları ile meşgul olmak zorundayız" (s. 47) demekle Türkçülük idealinden en çok rahatsız olanın Almanya olduğunu da açıkça ifade etmiyor mu?

7. Gayri Türk unsurların Türk millî bünyesinde açtığı yaralar: "Halkın yüksek tabakası harpçilik vasfını kaybetmişti; bunun başlıca

sebebi yabancı unsurlarla gittikçe çoğalan kan karışıklığıdır; bilhassa kurnaz bir tüccar millet olan Rumlar'la (evlenmeler artmıştır). Yüzyıllardanberi memlekette (Türkiye'de) yabancı menfaatlar faaliyette bulunmuştur; bunlar aynı derecede gayri millî tesir icra etmişler ve sessizce yapılan rekabetle siyasî ve ticarî ahlâkı gittikçe bozmuşlardır" (s. 48-49).

Biz Göktürk kitabelerinde de buna yakın ifadelere rastlıyoruz. Çinlilerin menfî tesirleri de hemen hemen aynı şekilde tasvir edilmekte ve halkın yüksek (zengin) tabakasının şuarsuz hali bütün açıklığı ile anlatılmaktadır. Bu gün de aynı yaradan muzdarip olduğumuzu bilmem söylemeğe lüzum var mı?

8. Aydın zümrenin ve Suriye'li Arap, Rum ve Ermenilerin devlete karşı düşmanca hisleri ve kayıtsızlıkları: "Millî hususiyetleri beliren zümrelerde, yâni bedevî aşiretlerde, fellâhlarda, Kürtlerde, ekincilik yapan Ermenilerde, Filistin yahudileri ile Hıristiyanlarında (bu kayıtsızlık) müşahede edilmekte idi. Türkiye işte bu unsurlarla on yıl harp yapmış ve sonunda çökmüştür(!)". (s. 50).

Daha sonra iktisadî sebeplere geçilmekte, Alman yardımının ne suretle alınıp harcandığı izah edilmekte (s. 50-52) ve bundan doğan aksaklıklara temas edilmektedir. Münakale vasıtalarının yetersizliği, harp zamanındaki ihtiyacın kısmen veya tamamen giderilememesinin esas sebebi olarak gösterilmektedir (s. 55). Topal İsmail Hakkı ve Kara Kemal (İaşe Nâzırı)'in yapmış oldukları ihtikâr ve bunun sebep olduğu sıkıntılar anlatılarak (s. 56), "Türkiye için lüzumsuz, fakat Almanya için pek gerekli (?) olan madenlerden en küçük miktarda (Almanlara) verilmek istenmemesi"nden yakınılmaktadır (s. 57).

En çok üzerinde durulan husus ihtikârın önüne geçilememesi ve bunların çoğu kere devrin ileri gelen erkânı tarafından desteklenmesidir (s. 57-58).

Von Seeckt daha sonra çöküntünün askerî sebeplerine geçmekte ve orada lehte ve aleyhte birşey söyleyemeyeceğimiz bazı mülâhazalarda bulunmaktadır (s. 58-64).

Daha sonra Alman yardımına geçen Von Seeckt Türkiye'nin "İttifak görevlerini kendisini feda edercesine yerine getirmiş" olduğunu ifade ile bunun da ancak Alman yardımı sayesinde olduğunu iddia etmektedir (s. 65). Türkiye'deki Alman makamlarının birbirleriyle anlaşamamazlık

(kıskançlık) içinde olduğunu belirterek “Almanlığın başlıca zaafı”na temas etmektedir. Bu meyanda General Liman von Sanders için “askerî heyetin başına bundan daha isabetsiz bir tayin yapılmazdı” diyerek bu zatı Almanya’yı dışarıda temsil edebilecek evsafa görmemektedir (s. 71). Bu görüşünü de von Sanders’in icraatıyla takviyeye çalışmaktadır (s. 72).

Neticede Hans von Seeckt “Bir kadavra ile evlenilemez” diyerek Osmanlı İmparatorluğu’nu daha başlangıçta ölü kabul edip bu neticenin mukadder olduğunu ifade etmektedir ki, Giriş’te mütercimim de söylediği gibi, bütün sayılan hatâ ve eksikliklere rağmen Osmanlı İmparatorluğu henüz daha ölmemiş olduğunu fiilî olarak isbat etmiştir.

IV- Türkiye’nin Askerî Çöküntüsünün Sebepleri, Liman von Sanders, 27 Mart 1919.

Kendisinin Türkiye’deki Alman askerî heyetinin başında beş sene bulunduğunu ve Türk ordusuna kumanda etmesi sebebiyle birinci derecede soruya muhatap olması lâzım gelenin kendisi olduğunu söyleyen Liman von Sanders, yenilgide Almanya’nın sanıldığından çok daha fazla rolü olup bunda esas sebebin Enver Paşa’nın Almanya’da çok tutulması ve ona güvenilmesi olduğu söylenmektedir. Liman von Sanders, Enver Paşa’nın kendini beğenmiş ve servet biriktirme ihtirası (?) olan birisi olduğunu ve ona güvenilmemesi lâzım geldiğini Alman makamlarına daha evvel bildirdiğinden ve fakat söz geçiremediğinden yakınmaktadır (s. 76). Enver Paşa’nın ferden insanî kusurlarla dolu olduğunu iddia eden von Sanders onun askerî bakımdan da çok yanlış hareketler yaptığını ileri sürmekte ve hemen arkasından da “Enver’in Türk yüksek ordugâhındaki bütün nüfuzlu makamları işgal eden Alman müşavirleri, kendisine çok yanlış istişarelerde bulunmuşlardır” (s. 77) diyerek, kendi fikirleri arasında tezada düşmektedir. Daha sonra askerî hareketlerin tahliline geçilmektedir ki (s. 78-85) bunu değerlendirmek şüphesiz harp tarihçilerinin vazifesidir.

Daha sonra von Sanders, Türkiye’deki Almanların birbirini çekemediğini ve bunun başarısızlıkta âmil olduğunu raporunun sonuna doğru “Türkiye’de görevli Alman makamlarının işbirliği yapmaları halinde çok şeyler elde edilebilirdi; halbuki bunların birbirleri aleyhinde çalışmaları, hiçbir zaman düzeltilmesi mümkün olmıyan, sonsuz zarar ve ziyana sebebiyet vermiştir” (s. 85) sözleriyle tekid etmektedir.

Sonuç: Eser cep kitapları ebadında olup, herkesin her yerde zevkle okuyabileceği bir üslûpla tercüme edilmiştir. Küçüklüğü nisbetinde içindekilerin ehemmiyeti büyüktür. Bütün aydınların okuması ve yabancı gözüyle yazılan bu raporlardan milletçe ibret alınarak tekrarına mani olunması şâyân-ı tavsiye olduğu kadar, münhasıran yakın tarihimizle ilgili bu neviden neşriyatın bolluğu nisbetinde tarihimizi daha iyi öğreneceğimiz de aşikârdır.

Kâzım Yaşar Koprman